

Droge in kriminal: kritičen razmislek o njihovi zvezi

Drugs and crime: a critical look at their interconnections

Vera Grebenc

Povzetek

Vera Grebenc, mag. soc., Fakulteta za socialno delo v Ljubljani, Topniška 31, 1000 Ljubljana

Avtorica obravnava zvezo med drogami in kriminalom, ki se kaže v stereotipu uživalca drog kot kriminalca. V uvodu prikaže modele, ki narekujejo podobo uživalca drog in ki vplivajo na zaznavanje uživanja drog v javnosti. Zbere in primerja vrsto raziskav, ki bolj ali manj utemeljeno dokazujejo ali ugotavljajo zvezo med kriminalom in drogami. Ob tem je pozorna na razlage in nedoslednosti pri raziskovanju pojava. Posebej se ustavi pri trgu z drogami in dilanju kot nečem, čemur se ni mogoče izogniti, če posameznik želi nabaviti prepovedano drogo. Posebno pozornost nameni načinom in virom, s katerimi se običajno financira uživanje, saj v javnosti velja, da uživanje drog sili ljudi v nenadzorovana in nepredvidljiva dejanja, ki naj bi bila posledica hlepenja po drogi. Ugotovi, da si rezultati raziskav nasprotujejo, da se posledice prohibicije in z njo kriminalizacije ljudi, ki uživajo droge, prikriva s statistikami o kaznivih dejanjih uživalcev drog in da imajo uživalci drog pomembno vlogo pri ustrahovanju družbe.

Ključne besede: droge, uporabniki drog, kriminal, prohibicija, dilanje, džankizacija, moralna panika, stereotip uporabnika drog

Abstract

The author of this article takes a closer look at the popular connection between drugs and crime which manifests itself in the addict cum criminal cliché. First, the writer presents the models which define the addict's image and influence the public opinion on drugs. She further lists and compares a number of research papers which have addressed the connection between drugs and crime. She observes there is a range of interpretations and inconsistencies in the research. In the article, a special attention is paid to the drug market and to the contact with the dealer which has to be established if an individual wants to purchase illegal drugs. Another area of attention is the various ways and sources addicts use to finance their addiction, considering that the public opinion assumes that addictions drive addicts to uncontrollable and unpredictable acts. The writer concludes that the research results are contradicting; the consequences of prohibition and subsequent crime are veiled by statistics on crime committed by addicts while addicts at the same time are being used as a powerful tool of keeping the general public in fear.

Key words: drugs, drug users, crime, prohibition, drug dealing, junkieism, moral panics, stereotype of drug user

Uvod

Povezava med uporabo drog in kriminalom je po eni strani očitna: posest, prodaja, izdelava in pridelava drog oziroma snovi, iz katerih

se droga pridobiva, so prepovedane in tako predmet kazenske zakonodaje. Toda ta okoliščina še zdaleč ne pojasni samoumevnosti stereotipa, ki se je utrdil v vsakodnevni predstavi o uživanju drog kot kriminalni dejavnosti in o uživalcih drog kot nevarnih kriminalcih in nasilnežih. Res je, da se s prohibicijo uživanja drog in s kriminalizacijo ljudi, ki jih uživajo, pojma neločljivo zvežeta, toda intenzivnost družbene podobe uživalca drog kot kriminalca je mogoča le z nenehnim oživiljanjem ustreznosti in upravičenosti teh podob. Brez posebnega truda sem v času, ko pišem to besedilo, v dnevnem časopisju takorekoč vsak dan na straneh s črno kroniko našla novico o kriminalu, povezanem z drogami. Že bežen pregled naslovov teh ključnih člankov ne potrjuje le, da je pozornost, ki se namenja kriminalu, povezanemu z drogami, velika, ampak tudi pokaže, kako živi so stereotipi o kriminalni in pokvarjeni naravi uživalcev drog: storilci teh dejanj se niso sposobni kontrolirati (Grozil z injekcijsko iglo¹), s prodajo drog dobro zaslužijo (S prodajo mamil do denarja²), so pretkani, lažnivi in nevarni (Trava, denar in pištola - zagovor se zdi tožilcu iz trte izvit³). Samoumevno je torej, da se novica, povezana z drogami, znajde na straneh s črno kroniko in samoumevno je, da je pripovedovanje o dogodku moralno obarvano.

Čeprav samo uživanje drog ni prepovedano, pa je moralna obsodba uživanja legalna in nujna. Medijske podobe uživalcev drog so pogosto obarvane z moralističnim pogledom, ki naj v očeh javnosti zbudi občutja jeze, zgražanja, novica naj šokira, preseneti. Uživalec drog je šibak, grešnik, podlega zlobnim in nebrzdanim strastem. Uživalec lahko pridobi pravico do vstopa v skupnost le tako, da prizna nizkotno naravo in se pokesa zaradi svoje grešnosti. *Moralna panika*⁴, ki jo pomagajo uprizarjati masovni mediji, je način, s katerimi se upravičujeta in promovirata kazenskopравни model in prohibicionistična politika kot ustrezni rešitvi na vprašanje

¹ Mariborski Večer, torek, 23. julij 2002.

² Mariborski Večer, torek, 23. julij 2002.

³ Delo, sredo, 7. avgust 2002.

⁴ Koncept "moralne panike" pojasnjuje Cohen (v Muncie, 1999): javna skrb in strah sta posledica enkratnega dogodka, ki pa napoveduje možnost "kriminalnega vala" in s tem ogroženost celotne družbe. V procesu "moralnega paničarjenja" se vzpostavijo jasne meje med "prav" in "narobe" ter zahteva odgovor in ukrepanje proti kršiteljem (ibid.).

drog (MacDonald in Patterson, 1991). Uživalec drog je nevaren, slab človek, ki po racionalnem premisleku vstopa v kriminalne dejavnosti. Taka osebnost je po definiciji kriminallec, odgovoren za lastna dejanja ter posee strah, nezaupanje in druge neprijetne občutke. Ustrezen odgovor družbe na tako ravnanje je kaznovanje (ibid.).

Stereotipne podobe kršiteljev in njihovega vedenja spodbujajo razumevanje dogodkov v smislu preproste delitve na dobro (žrtev) in zlo (storilec) (Muncie, 1999). Stereotipiziranje in etiketiranje je način, kako se razglasi neko družbeno skupino za *kriminalne druge*, za narodove *folk devils* (Cohen in Hall: v Muncie, 1999), ali kot o njih govori Flaker (2002a), za družbene bave. Glede na to, da je uživanje drog zločin brez žrtve (Barnett, 1991), je potrebno delitev izvesti nekoliko drugače; delitev tako poteka na družbeni ravni - dobri (neuživalci) in zli (uživalci), pa tudi na ravni skupine - dobri (uživalci) in zli (*dilerji*). Da lahko uživalcem drog pripišemo lastnost *dobrih*, je treba poseči po drugih arzenalih družbenih podob, kazenskopravni tega ne omogoča. Tu nastopita medicinski in socialni model, ki sta v polju interpretiranja drog in njihovega uživanja zasedla prav tako pomembno mesto kot prej omenjena moralni in kazenskopravni. Medicinski vidik uživanja poudarja (po MacDonald in Patterson, 1991), da je uživalec drog bolan tako fizično kot psihično in da zaradi svoje bolezní potrebuje medicinsko obravnavo. Ta pristop ljudje radi sprejmejo, zdi se jim domač, saj je medicinski model zgodovinsko najvplivnejši pri obravnavi zasvojenosti z drogami. Problem medicinskega modela je, da bolniku odreka pravico odločanja o lastnem življenju. Če se hoče posameznik pozdraviti, mora sprejeti avtoriteto profesionalcev, priznati mora šibkejši položaj pacienta. Uživalec nima pravice sam odločati o vstopu v obravnavo, v zdravljenje se ga lahko tudi prisili, če okolica oceni, da je to zanj dobro. Ta model daje možnost, da uživalec drog sprejme alibi, ki ga ponuja identiteta bolnika, ki torej ni sam v celoti kriv za svoje ravnanje, saj je žrtev bolezní, zasvojenosti. In medtem, ko bio-medicinski vidik poudarja individualne razloge (geni, psihična in fizična zasvojenost) uživanja drog ter nalaga delovanje posamezniku, ki si mora želeti k ozdravitvi, se socialni model posveča predvsem okolju. MacDonald in Patterson (1991) menita, da poteka zaznavanje uživanja drog v perspektivi, ki jo postavi socialni model, na več načinov. Uživalec

drog je tokrat normalna osebnost, ki je zato, da lahko obvladuje napetosti in pritiske vsakodnevnega življenja, razvila določeno strategijo, čeprav nelegalno in potencialno nevarno. Uživalca drog lahko razumemo tudi kot žrtev socialnega okolja, kot rezultat življenja v razmerah velike socialne, ekonomske ali emocionalne depriviranosti. Tudi normalizacija uživanja drog kot prostočasne rekreativne dejavnosti znotraj določenih družabnih skupin, ki se izraža v iskanju humanejših politik do drog, gre v ta kontekst vpliva okolja, o katerem govorijo sociološke teorije. "Večina socioloških teorij pojasnjuje prestopništvo s kriminogenim deficitom, npr. s pomanjkanjem gmotnih dobrin, pomanjkljivo vzgojo (socializacijo), pomanjkljivim družbenim nadzorstvom, pomanjkanjem priložnosti (za uresničevanje želja in zadovoljevanje potreb), pomanjkanjem delavnih mest (posledice strukturne brezposelnosti), relativnimi prikrajšanji in pomanjkanjem trdnih/soglasnih moralnih temeljev družbenega življenja (kriza vrednot)" (Young v: Kanduč, 1999:166). V medijskih podobah o uživalcih drog, ki se naslanjajo na ta model, tako naletimo na razlaganje osebnih, ponavadi nesrečnih in žalostnih zgodb, ki govorijo o usodnosti okoliščin in spletih naključij.

Sicer pa je značilnost medijskega prikazovanja uživanja drog, da "...govor o temi večinoma prepušča strokovnjakom, deviantnost definirajočim elitam, ki nastopajo iz prej omenjenih razlagalnih področij in imajo možnost avtoritativno postaviti na dnevni red lastne moralne in legalne standarde, ki bi v nekaterih drugih kontekstih sicer lahko nastopili celo kot nasprotujoči si in o katerih se je treba pogajati, toda medijske prakse, ki stremijo k zaključenim zgodbam, tega ne omogočajo..." (Ericson, Schlesinger in Tumber, v Muncie, 1999: 11). Novica o kriminalu je komoditeta, njena tržna vrednost ji omogoča, da povozi ostale kriterije, ki so pomembni za ustvarjanje novic, kot npr. pogostost ali relevantnost (McQuali, v Muncie, 1999). Kot ugotavlja Muncie (1999:12), je "...razširjenost javnih podob kriminala posledica informacij, ki jih proizvajajo uradni policijski in sodni viri, katerih interes je nadzorovati kriminal, in mediji, katerih interes je novica, ki se spleča...". Hough in Roberts (ibid.) pa medijem pripisujeta tudi, da z "...nereprezentativnimi in netipičnimi zgodbami ustvarjajo neuravnoteženo javno znanje o kaznovalnih praksah, popularni koncept, da je kriminal vedno v porastu, da je večina kriminala nasilnega in da so sodišča pri kaznovanju rutinsko popustljiva ...". Čeprav ni mogoče preprosto zaključevati, da so

mediji tisti, ki oblikujejo javno mnenje, saj medijskih reprezentacij publika ne sprejema pasivno in nekritično, pa so, kot pravi Muncie, (1999) mediji ključni vir senzitiviranja politike in narekovanja popularnih političnih diskurzov, pri čemer se sklicuje tudi na Porterja (v: Muncie, 1999), ki pravi, da je percepcija problema drog precej moderna zadeva, ki ima malo opraviti s substancami, več pa z družbenimi krizami in strategijami politike, policije in strokovnjakov. Po njegovem so problem drog ustvarile teorije zasvojenosti skupaj s prizadevanji za kriminalizacijo uživanja drog.

Raziskovanje povezave med drogami in kriminalom

Na eni strani imamo torej opraviti z razumevanjem uporabe prepovedanih drog kot kriminala, ki je stvar kazenske zakonodaje, na drugi strani pa kot situacije, ki sproža nove in/ali druge oblike kriminalitete. Domneva o zvezi med drogami in kriminalom je široko razširjena, zato ni nenavadno, da obstaja vrsta raziskav, ki bolj ali manj dokazujejo ali ugotavljajo zvezo med kriminalom in drogami. Tako so, kot na primer zapiše Muncie (1999), predvsem v devetdesetih številni mediji, policijski in sodni viri navajali, da je uživanje drog pomemben dejavnik, ki sili mlade ljudi še v druge oblike kriminala; najpogosteje naj bi ljudje kradli ali ropali⁵ z namenom, da financirajo uživanje drog. Tudi z različnimi statističnimi podatki se rado dokazuje visoke odstotke mladih⁶, ki poskusijo ali uživajo drogo. Od tod pa ni daleč do sklepa, da tako rekoč skoraj polovica mladih vstopi v kriminal preprosto z uživanjem prepovedanih snovi.

Predvsem podatki znotraj policijskih statistik podpirajo idejo, da je več verjetnosti, da bodo zaradi vlomov prijeli nekoga, ki je zasvojen z drogami, in tudi raziskave, ki se opravijo na populacijah prestopnikov, kažejo visoko stopnjo povezave drog s kriminalom (Ball v: Kenny in McCabe, 1999). Tako je ameriška študija, ki sta

---

⁵ Po podatkih britanskega National Association of Probation Officers naj bi bila skoraj polovica premoženjskega kriminala in tatvin posledica financiranja zasvojenosti z drogami in alkoholom (Kenny in McCabe, 1999).

⁶ V javnosti je razširjeno mnenje, da so droge predvsem problem mladih.

jo 1990. leta izdelala Howard in Zibert (v: Kenny in McCabe, 1999) in v katero sta zajela 293 mladoletnih kršiteljev, pokazala, da so vsi uživali droge. Tipičen vzorec uživanja drog je bil uživanje različnih vrst drog in večina iz skupine je poročala o uživanju najmanj sedmih vrst droge iz različnih skupin drog. Podobna raziskava, ki sta jo 1991. leta izvedla Inciardi in Pottinger (ibid.), je pokazala, da so vsi mladi iz raziskovanega vzorca (254 mladoletnih kršiteljev) redno uživali droge.

Britanska raziskovalca Hagell in Newburn (po Kenny in McCabe 1999) sta z raziskavo 1994. leta ugotavljala, da ne gre le za ameriški fenomen. Poročala sta, da medtem ko se glede prvega poskusa uživanja alkohola in drog populacija mladoletnih kršiteljev ni razlikovala od širše populacije, je bilo uživanje drog pri mladoletnih kršiteljih rednejše in intenzivnejše kot pri širši populaciji. Kljub temu, da je težko dokazovati vzročnost obeh pojavov, rezultati raziskav, ki obravnavajo mladoletne kršitelje v odnosu do zlorabe uživanja drog, kažejo višji delež uživalcev drog med mladimi kršitelji, kot je delež uživalcev v splošni populaciji (ibid.). Omenjata tudi Southovo študijo iz 1996. leta, v kateri ta ugotavlja, da zasvojenost z drogami lahko vodi k večanju števila kriminalnih dejanj in da zmanjševanju uporabe drog pogosto sledi zmanjševanje števila kriminalnih dejanj. Zdi se, da takšne ugotovitve podpirajo opažanja, da zloraba drog lahko vodi v kriminalno vedenje, kamor sicer posameznik ne bi vstopil (ibid.) Študija *Zapravljena mladost: mladi in kriminal*, ki jo je 1996. leta v Veliki Britaniji izvedla posebna komisija, je pokazala, da tisti, ki intenzivno uživajo alkohol in droge, predstavljajo eno od najbolj rizičnih skupin mladih in da ti mladi lahko postanejo storilci kaznivih dejanj. Ta komisija je tudi ugotovila, da delavci sodišč pripisujejo težave zaradi uživanja drog in alkohola 15% mladoletnih prestopnikov (od 600 mladoletnih kršiteljev). In kar je še pomembnejše, daljša ko je kriminalna kariera in večkratno ko je povratništvo, več je verjetnosti, da bodo strokovnjaki mladoletni osebi pripisovali, da ima probleme z uživanjem drog (ibid.). Pri tem velja opomniti, da raziskovanje obravnava osebe, ki so že vpletene v kriminal, in tudi, da na razumevanje zveze med drogami in kriminalom pomembno vpliva zaznavanje problema (bodisi pri raziskovalcih bodisi pri respondentih).

Kenny in McCabe (ibid.) sta do teh podatkov kritična in pravita, da si je kriminologija zastavljala vprašanja na tak način, da so temu

ustrezni tudi odgovori. Po njunem rezultati raziskav s tega področja ostajajo neprepričljivi. Čeprav nekatere študije kažejo povezavo med uživanjem heroina ali crack kokaina in kriminalom, pa na splošno ni mogoče dokazovati neposredne vzročne povezave, ki bi podprla razširjeno mnenje, da je uživanje drog nedvomno rezultat nesocialnega, kriminalnega ali nasilnega vedenja (Muncie, 1999: 34-36). Tim Newburn (v Kenny in McCabe, 1999) sicer ugotavlja, da sta uživanje drog in kriminal zagotovo povezana, saj raziskave potrjujejo močno povezanost med zlorabo drog in antisocialnim vedenjem mladih ljudi, vendar hkrati opozori, da je tako sklepanje problematično in je potrebna previdnost pri poskusih dokazovanja takšnih povezav. Newburn utemeljuje pomislek z dejstvom, da je veliko uživalcev drog (vključno z uživalci s problematičnim slogom uživanja), ki se razen tega, da uživajo nedovoljene droge, ne ukvarjajo s kriminalom in da je precej ljudi, ki sicer imajo kriminalno kariero, vendar niso uživalci drog.

Med vsemi prepovedanimi drogami, ki so trenutno na voljo na ilegalnem trgu, je bil do sedaj heroin deležen zdaleč največje pozornosti kriminoloških raziskav, vendar pa vzročna povezava med uživanjem heroina in kriminalom ni dokazana. Parker in Newcomb (Muncie, 1999) sta ugotovila, da največ premoženjskega kriminala zagrešijo neuživalci drog in Pearson (ibid.) je zabeležil, da "je problem razpršen in lokaliziran, pogosto koncentriran na področja z visoko stopnjo brezposelnosti in da tako prej odraža posledice revščine in deprivacije kot pa namernega kriminala" (Muncie, 1999). Zato, kot pravita Kenny in McCabe, je pri raziskovanju zveze droge-kriminal treba upoštevati družbene dejavnike, spremembe v zgodovini kazenske obravnave uživanja drog, različne oblike uživanja drog, lokalne posebnosti in subkulturne dejavnike. Vse to pa se zdi, da v raznih nacionalnih poročilih, kot so npr. letna poročila različnih pravosodnih in policijskih institucij, manjka.

Raziskavo, ki zavrača neposredno povezavo med drogami in kriminalom, sta 1996. leta v Leicesteru izvedla Matthews in Trickey (v Muncie, 1999). Opravila sta jo med 13-16 let starimi mladostniki (vzorec 758 oseb) in ugotovila, da samo 6 mladostnikov od celotne raziskovane skupine pride do denarja za uživanje drog s kaznivimi dejanji in da je le manjši del populacije imel probleme z zasvojenostjo (Muncie, 1999). Kenny in McCabe (1999) menita, da se v situacijah, ko gre za mlado populacijo, uživanje drog in kriminalno ravnanje

prej prekrivata kot pa vzročno povezujeta.

Bean (Kenny in McCabe, 1999) dokazuje, da rezultati raziskav ne prinašajo dokazov, ki bi ekskluzivno podpirali kateregakoli od vidikov povezanosti in vzročnosti. Z raziskavo, ki sta jo 1998. leta v Nottinghamu izvedla Bean in Wilkinson, sta ugotovila, da je polovica raziskovane populacije storila kaznivo dejanje, še preden je začela z uživanjem drog, druga polovica pa šele potem, ko so z uživanjem že začeli. Kako je z vpletenostjo v kriminal pri uživalcih, ki so vključeni v metadonsko obravnavo? Ugotovila sta, da jih je natančno polovica še vedno kršiteljev, medtem, ko je druga polovica s kaznivimi dejanji in prekrški prenehala po vključitvi v obravnavo. S temi rezultati sta predvsem pokazala, da kontinuirano uživanje drog ni vedno razlog, da ljudje nadaljujejo s kriminalom.

Bean (ibid.) je na podlagi teh rezultatov skušal razviti razlago povezave med zlorabo drog in kriminalom. Opazil je, da je zveza med uživanjem drog in kriminalom bolj odvisna od trenutne situacije in pozicije, v kateri se je znašel uživalec, ki je kršitelj. Ključ za povezavo je videl v nelegalnem sistemu preskrbe z drogo. Tisti, ki so nadaljevali s kršitvami, so bili nenehno vpleteni v kakršnokoli obliko dilanja, pa naj je šlo za vrh ali dno sistema. Čeprav z Beanovo študijo dobimo vpogled v vprašanje kariere uživalca in življenjski stil in si z njo lahko tudi pomagamo pri razlagi, kako se kriminalna kariera uživalcev drog razvija, pa z raziskavo ni odgovoril na vprašanje, zakaj se uživalci drog v kriminal sploh vpletejo.

V nasprotju s trditvijo, da uživalci drog zagrešijo kaznivo dejanje, da bi zadovoljili potrebo po drogi, s katero so zasvojeni, je Elliot (ibid.) v raziskavi iz 1985. leta pokazal tudi povezavo med uporabo drog brez zasvojenosti in kriminalom. Ugotovil je višjo stopnjo prestopkov tudi med uživalci drog, ki niso zasvojeni, torej med eksperimentatorji in občasnimi uživalci drog. Ta ugotovitev je v nasprotju z domnevami, da razvoj resnega problematičnega uživanja drog (bodisi drog bodisi alkohola) z več verjetnosti vodi v delinkventno in kriminalno vedenje.

Kenny in McCabe (ibid.) kot avtorja primerjave nekaterih raziskav razmišljata, da ne glede na to, ali je povezanost med drogami in kriminalom nedvomno mogoče ugotoviti, še vedno ostaja odprto in nejasno vprašanje, za kakšno vrsto povezanosti gre. Včasih se zdi, da vpletenost v kriminal in delinkventna subkultura stimulirata

ljudi k uživanju drog, medtem ko v drugih primerih pride do kriminalnega ravnanja zaradi nuje po potešitvi potrebe po drogi ter je včasih tudi posledica učinkovanja drog ter izgube samokontrole in socialnih zadržkov. Skeptična ostajata tudi glede poskusov različnih raziskovalcev, da bi dokazali vzročno zakonitost obeh pojavov: "Če bi nekdo lahko dokazal, da problematično uživanje drog vodi v kriminalna dejanja zaradi ekonomske nujnosti, bi bil logičen odgovor na problem legalno predpisovanje sredstev za vzdrževanje (metadon, heroin na recept). Če po drugi strani sklepamo, da predvsem delinkventna in kriminalna populacija uživa droge na problematičen način, bi logičen odgovor vodil v prizadevanja k odpravljanju vzrokov za delinkventno in kriminalno ravnanje, pri čemer naj bi tudi preventiva pred ali prekinitiv s kriminalnim življenjskim stilom dala rezultate pri zmanjševanju problematičnega uživanja drog. Predvsem politiki so naklonjeni takim razlagam, ki temeljijo na prikazovanju vzročnosti pojava, saj je na njih mogoče utemeljevati razvoj politike in strategije na področju drog" (ibid.). Pri tem je treba opozoriti tudi na to, da se, če primerjamo podatke, ki prikazujejo nedovoljene droge in alkohol, precenjuje kriminal, povezan z uživanjem drog, in podcenjuje zveza med alkoholom in kriminalom. Parker in sodelavci (ibid.) opozarjajo, da je politika, ki je pretežno usmerjena v obravnavo nedovoljenih drog, napačna, saj je navkljub vsem prizadevanjem in skrbi v zvezi z nedovoljenimi drogami, alkohol v družbi najbolj razširjena droga, toda podatki o uživanju alkohola pri kaznivih dejanjih niso tako natančno, rutinsko in rigorozno beleženi⁷.

Kenny in McCabe menita, da marsikateri od raziskav, ki so hotele pokazati povezavo med obema pojavoma, ni težko očitati poenostavljanj in hitrih sklepov, saj se pri interpretaciji rezultatov zadovoljijo le z dokazovanjem povezanosti pojavov, nič pa ne izvemo o drugih dejavnikih, ki so povezani z družbenim položajem uživalcev drog. Omenjata Hawkinsa s sodelavci, ki je opozoril na povezavo tudi med določenimi psihološkimi in demografskimi spremenljivkami ter zlorabo drog in da so nekatere spremenljivke

---

⁷ Čeprav praksa sodišč kaže na jasno zvezo med kriminalom in zlorabo alkohola. Podatki Britanskega zdravstvenega združenja (1998) povedo, da je alkohol vzrok 60-70% umorov (tudi povprečno 30% žrtev je bilo pod vplivom alkohola), v 75% uporabe hladnega orožja in v 50% primerih družinskega nasilja (Kenny in McCabe, 1999).

povezane z razvojem delinkventnega in kriminalnega vedenja (med njimi navaja neuspešnost v šoli, vpliv vrstnikov, veliko revščino, nesocialno vedenje). Izkaže se, da je izredno težko določiti, ali je delinkventno in kriminalno vedenje nastopilo pred uživanjem drog ali je bilo narobe. Collinson (Kenny in McCabe, 1999) zato sklepa, da se ta dva tipa vedenja medsebojno spodbujata.

Če so do devetdesetih v središču pozornosti raziskovalcev uživalci heroina, pa se v devetdesetih, kot zapiše Muncie (1999: 36), strahu pred heroinsko epidemijo pridruži nov komplet skrbi, ki zadeva uživanje ekstazija, amfetaminov ter mešanega uživanja drog, med drugimi tudi kanabis in alkohol. Prav z mešanjem substanc se je podrla prej jasna meja med dovoljenimi in nedovoljenimi drogami, kar je spravilo popularno vzročno povezovanje v še večjo zmedo. Muncie nadaljuje: "Uživanje drog, posebno, ko gre za kanabis, postaja normalen del preživljanja prostega časa mladih ljudi. Normativne narave uživanja drog ni mogoče več povezovati s posebno mladinsko kulturo, ampak je prešla tako meje razredov kot spolov" (Muncie, 1999:37). Bolj ko mladi uživanja drog ne doživljajo kot "problem", prej kot še eno obliko racionalne izbire življenjskega stila, bolj bode v oči anahronizem patologiziranja uživanja drog kot dokaza delinkventnosti nekoga in osebne poškodovanosti (ibid.).

Politika do drog

V načelu vsak uživalec počne nekaj, kar ni dovoljeno. Flaker (2002b) zapiše, da je po najbolj ozkosrčni razlagi zakona zelo težko ostati čist pred zakonom in imeti kaj opraviti z drogo, saj so inkrimirane vsaj kot prekršek vse nujne dejavnosti, povezane z uživanjem droge, razen samega dejanja užitja. Slovenska zakonodaja uvršča kazniva dejanja v zvezi z drogami (neupravičena proizvodnja in prometa z mamili in omogočanje uživanja mamil) v skupino hujših kaznivih dejanj⁸, za katera so predpisane zaporne kazni petih let in več. Podobno je tudi za posest predpisana kazen visoka⁹ in je

⁸ Še posebej za dejanja iz 151. člena ZKP. Samo uživanje ni kaznivo dejanje, posest pa je prekršek po Zakonu o proizvodnji in prometu z mamili, prodajanje in posredovanje pri prodaji in omogočanje uživanja mamil (196. in 197. člen KZ RS) pa sta kaznivi dejanji.

⁹ 33. člen zakona, ki zadeva kaznovanje posesti, med drugim pravi: Z denarno kaznijo od 50.000 tolarjev do 150.000 tolarjev ali z zaporom do 30 dni se

gotovo najpogostejši prestop, zaradi katerega imajo uporabniki drog težave z organi pregona. S posestjo je tako inkriminirano tudi uživanje drog, ki sicer ni kaznivo.

Kljub dejstvu, da so mnenja o možnostih kazenskega prava, o njegovi uporabnosti na področju drog zelo deljena, da so zahteve po dekriminalizaciji, posebej posesti marihuane, argumentirane in pogoste in da se je nasprotovanje kriminalizaciji do neke mere uveljavilo v programih zmanjševanja škode, se zdi, vsaj z ozirom na diskusijo, ki je potekala ob pripravi novega slovenskega Nacionalnega programa za področje drog, da so zelo močne težnje po zaostrovanju kaznovalne politike. Omenjeno razhajanje mnenj je razvidno tudi iz osnutka besedila Nacionalnega programa. V besedilu programa tako lahko vidimo prizadevanja za rigoroznejše ukrepanje kot tudi zahteve po analizi smiselnosti oziroma učinkovitosti kriminalizacije posesti¹⁰.

V delu, ki zadeva načela, na katerih naj bi slonela nacionalna strategija, preberemo: "Država je dolžna zagotoviti tako politiko do drog, ki bo ščitila mladostnika pred škodljivimi posledicami uporabe prepovedanih drog. V ta namen je potrebno povečati število, oblike in metode preventivnih ukrepov ter dejavnosti in hkrati kazensko zaostri preprodajo drog mladostnikom posebno na mestih, kjer se mladina pogosteje druži (šole, igrišča itd..)." V delu, kjer so naštetii cilji programa, pa beremo: "Okrepiti aktivnosti proti organiziranemu kriminalu, prepovedanemu prometu z drogami, pranju denarja ter proti ostalim oblikam kriminala v povezavi z drogami...Zaostri je treba kaznovalno politiko do preprodajalcev prepovedanih drog in oseb, ki omogočajo uporabo prepovedanih drog¹¹".

Najpoglavitejši argument zagovornikov liberalnejše politike do drog je, "da kriminalizacija uživanja drog povzroča stigmatizacijo

---

kaznuje za prekršek, kdor ima v posesti prepovedane droge v nasprotju z določbami tega zakona. Z denarno kaznijo od 10.000 tolarjev do 50.000 tolarjev ali z zaporom do 5 dni se kaznuje za prekršek, kdor ima v posesti manjšo količino prepovedane droge za enkratno lastno uporabo.

¹⁰ Analizirati je potrebno smiselnost in učinkovitost kaznovanja posesti prepovedanih drog do količine, ki jo potrebujejo odvisniki za enkratno uporabo (Dragica Fojan, pripombe k nacionalnemu programu, osebna komunikacija).

¹¹ To besedilo razkriva tudi, da se najpogosteje uživanje drog razume kot problem mladih in da so težnje po večjem reguliranju predvsem prostega časa mladih. Droge so lahko dober izgovor za kolonizacijo časa, ki je mladostnikom še ostal.

in marginalizacijo uporabnikov ter s tem determinira poti in načine po katerih ljudje uživajo droge” (Dare Kocmur, osebno sporočilo). Vsiljuje se misel, da so raziskave, ki potrjujejo visoko stopnjo kriminalnega vedenja med uživalci drog, dobrodošle tako tistim, ki se potegujejo za ostrejšo politiko do drog, kot tistim, ki pozivajo k dekriminalizaciji uživanja. Oboji namreč utemeljujejo svoje cilje tudi z visoko stopnjo kriminala, ki ga zagrešijo uživalci, pri čemer prvi svarijo pred naraščanjem le tega, drugi pa opozarjajo, da je kriminal predvsem posledica kazenskopravne regulative.

Barnett (1991: 85) pravi: "S prohibicijo avtomatično iz uživalcev drog nastanejo 'kriminalci'. Navkljub očitnosti takšne zveze so posledice kriminalizacije lahko prikrite in subtilnejše. Kriminalizirani uživalci drog so lahko ovirani pri iskanju legitimne zaposlitve. Zaradi visokih cen prepovedanih drog obubožajo, zaradi nekontrolirane kakovosti drog z ilegalnega tržišča pa dnevno tvegajo zastrupitve in predoziranja." Barnett (ibid.) opozori še na en vidik kriminalizacije uživanja drog: "...Škoda, ki jo povzročajo zakoni s področja drog, je precej večja kot škoda, ki je posledica uživanja same droge in ta dodatna škoda je neizogibna posledica uporabe legalnih sredstev, s katerimi naj bi se preprečilo ljudem, da bi vstopali v aktivnosti, ki si jih pravzaprav sami želijo... Tako dolgo, kot se bo uporabljala sila, da bi se zmanjšala uporaba drog, se tej škodi, ki je povzročena s kriminalizacijo, ni mogoče izogniti. Škoda na eni strani povzroča uporaba sile (dovoljena sredstva), s katero se uživalcem drog ustvarja bolečina, kar pomeni, da se jih direktno prizadene, na drugi strani pa se oblikuje nevaren in kriminaliziran črni trg z drogami, ki je posledica prizadevanj, s katerimi naj bi preprečili izdelavo in prodajo izdelkov, ki si jih nekdo drug želi. Niti moralno neoporečni in razsvetljeni predstavniki zakona in učinkovit administrativni aparat torej ne bosta sposobna zaustaviti ljudi, da bi kot stranke vstopali v sporazumne aktivnosti..."

Trg z drogo

Uživalec drog si danes prizadeva, da bi izpeljal uživanje kot navadno potrošniško prakso – na način, da uživanje drog postane stvar izbire, uporaba drog pa stvar racionalne izbire potrošnika. Kdor sebe vidi kot potrošnika na trgu drog, pričakuje "vzpostavljanje

mehanizmov varstva potrošnikov, zagotavljanje ustreznih tržnih standardov in nadzorovanje ponudbe ter ponujanje različnih servisnih dejavnosti, ki naj ustrezajo potrebam uporabnikov" (Dekleva 1999: 120).

Trg z drogo sicer deluje po načelih klasičnih trgov ponudbe in povpraševanja, toda če običajne transakcije na trgu potekajo javno, s pričakovano stopnjo nadzora in kakovosti blaga, poteka nedovoljena trgovina z drogo po povsem drugih pravilih. Za razliko od sodelovanja na legalnih trgih je nabavljanje drog aktivnost, ki poteka skrivno. Nabavljanje drog določa po eni strani potreba po prikrivanju transakcije, po drugi strani pa komercialni interes obeh strank, da do transakcije pride. Prav zaradi varovanja trga pred neželjenimi pogledi javnosti (policije, neuživalcev), so, kot ugotavljamo Flaker in sodelavci (1999), pri trgovanju pomembni osebni stiki, upošteva se zaupanje in zaupanja vrednost. Vzpostavi se vrsta pravil, ki naj zagotavljajo anonimnost strankam: v verigi nabave in prodaje je vrsta hierarhičnih stopenj, nabavljanje poteka prek osebnih stikov, novinci najpogosteje lahko nabavijo drogo le prek posrednika. Dogovor o nakupu se izpelje tako, da dvigne čimmanj zanimanja (danes svojo vlogo dobro odigrajo mobilni telefoni). Nabavljanje in prodajanje je strukturirano kot mreža neformalnih in prikritih stikov. Uživalci si predstavljajo, verjetno upravičeno, verigo nabavljanja oz. prodaje kot neko hierarhično piramido, v kateri je položaj določen s količino droge in vrsto strank, ki jih ima preprodajalec (najnižji so tisti, ki prodajajo uživalcem in so tudi sami uživalci), najvišjih po rangu, *šefov*, uživalci ne poznajo (ponavadi ti tudi ne uživajo drog). Uživalci navadno poznajo prvo ali drugo stopnjo dilanja (gledano iz njihove perspektive), vse ostalo pa je skrivnost bolj ali manj mitskih razsežnosti, ki je zunaj njihovega neposrednega zornega kota (Flaker in sodelavci 1999). Tudi Michaels (1991: 318) pravi: "Za distribucijsko verigo heroinskega trga je značilno veliko število stopenj. Na tem trgu je strogo personalizirana izmenjava metoda obvladovanja negotove kakovosti in ustreznosti 'izdelkov'. Ena od posledic teh dveh dejavnikov je, da bodo uživalci iskali korist, ki jih trg ponuja, in stalno poskušali sodelovati kot dejavniki tega trga. Tako je značilnost nelegalnega trga z drogo institut posrednika. Tisti, ki delujejo na vrhu verige, gledajo na uživalce kot na potrošnike. Za tiste, ki delujejo na dnu verige, pa je trgovanje način zagotavljanja droge za lastno preskrbo."

Nabavljanje drog je dejavnost, ki človeka, ki želi droge uživati, neposredno poveže s kriminalom. Ne le, da sta nabava in posest prepovedani, ampak tudi, kot pravi Barnett (1991: 87): "Interakcije med uživalci drog in v kriminalu že delujočimi prodajalci so priložnosti, da se uživalci drog vpletejo v vse tipe ilegalnega ravnanja. S tem ko se umetno dviga cena prepovedanih drog, s čimer se tudi sili uživalce drog, da zapravljajo ogromne zneske denarja, zakoni s področja drog močno izzivajo ljudi, da izvršujejo premoženske in druge dobičkonosne delikte."

Pomemben del kriminala, povezanega z uživanjem drog, se zgodi med dogovarjanjem znotraj sicer ilegalnih tržnih transakcij. Michaels (1991) navaja neobjavljeno raziskavo, po kateri je 51% dohodka newyorških uživalcev drog, ki so zasvojeni oziroma so intenzivni uživalci drog, pridobljenega z delom v distribucijski verigi s heroinom. Michaels omenja, da tudi druge študije kažejo, da naj bi večina uživalcev, ki redno uživajo droge, imela neko vlogo v okviru distribucije. Skromnejši uživalci, ki drogo uživajo v manjših količinah, pa pogosteje financirajo lastno uporabo z denarjem, ki ga pridobijo z delom, socialno pomočjo in s sposojanjem¹². Tudi v naši raziskavi Podobe uživanja heroina (Flaker in sodelavci, 1999) smo prišli do ugotovitev, da se je vsaj polovica naših respondentov na neki stopnji kariere preizkusila v preprodajanju droge, najpogosteje zato, da so pokrili lastno porabo. Ugotavljali smo, da z dilanjem večinoma poskusijo vsi uživalci, ki v zasvojenosti pridejo do točke, ko jim začne primanjkovati droge. Še bolj pa velja, da večina dilerjev, ki neposredno prodaja drogo uživalcem, uživa heroin. *Dilanje* oz. preprodavanje je pogosto način, kako se izogniti kraji. Vendar, kot so navajali nekateri uživalci drog v intervjujih, ta dejavnost ni nujno donosna in le malo uživalcev zdrži dalj časa v tej vlogi (ibid.). Poleg tega preprodavanje kot posel ni vedno dobičkonosno, tako "je dilanje tistih, ki se ukvarjajo z marihuano in kjer sta prodaja in ponudba bolj stvar vrstniške kulture in 'frajerstva', medtem, ko gre tistim, ki se ukvarjajo s heroinom, predvsem za denar" (Dekleva, 1999: 80).

Čeprav se o uživalcih drog najpogosteje razmišlja kot o storilcih kaznivih dejanj, se pojavljajo tudi v vlogah žrtev kaznivih dejanj. Eden od razlogov, ki izpostavi uživalce ali trgovce z drogo kot

¹² Preostali del dohodka (najbrž manj kot 25%) se pridobi z drugim "dogovornim" kriminalom, kamor se vključuje prostitucija in prodaja drugih drog (Michaels, 1991: 318).

mamljive tarče, je da se "od dilerjev in kupcev droge pričakuje, da bodo imeli pri sebi pozornosti vredne količine bodisi denarja bodisi vrednih substanc. Namerno delujejo zunaj nadzora policije in zanašajo se lahko le na samopomoč oziroma samozaščito" (Barnett, 1991: 87). Regulacija črnega trga z drogo poteka po pravilih, ki so zunaj formalnega polja urejanja medsebojnih odnosov. Flaker in sodelavci (1999) ugotavljamo, da je nasilje zato edino sredstvo, ki zagotavlja, da bosta "pogodbeni stranki" spoštovali "dogovor". In ker je "nategovanje"¹³ del folklorne scene uživanja", ni nič nenavadnega, da je veliko nezadovoljstva med kupci, medtem ko so prodajalci ponavadi nezadovoljni zaradi neporavnanih dolgov. Nasilje je ukrep, ki zagotavlja delovanje trga. V razmerah nategovanja in nezaupanja je namreč način, kako se vzdržuje razmerje moči in je oblika nadzora na ilegalnem trgu. Preprodajalci ga včasih uporabijo za to, da povrnejo dolgove, včasih pa tudi, da dajo drugim uživalcem zgled in si zagotovijo avtoriteto. Obstaja tudi nasilje odjemalcev iz razlogov, da dilerja poučijo o pošteni trgovini, redko, a vendar se zgodi, da ga oropajo oziroma mu na silo odvzamejo drogo. Zato so nekateri dilerji oboroženi. Oboreženi pa so predvsem iz strahu pred obračuni z drugimi dilerji oz. dilerskimi klani. Na nekaterih zaokroženih teritorijih se zgodi, da preprodajalci ustvarijo neke vrste monopol in ga tudi s silo vzdržujejo. Če tuj diler pride v neko naselje, ga izženejo (ibid.).

Bean je v raziskavi, ki jo omenjata Kenny in McCabe (1999), opazil, da so bili v trgovini z drogo tisti, ki so delovali v vrhu sistema, vpleteni v podobne oblike kršitev kot tisti z dna in da sta obe skupini zagrešili podobna dejanja, ki vključujejo osebno nasilje ali vlome. Razlika pa je v tem, kako sta obe skupini razlagali svoja dejanja. Tisti, ki so bili višje na lestvici sistema, so z nasiljem utrjevali oziroma izboljševali svoje pozicije in tako tekmovali z drugimi preprodajalci. Tisti z dna pa so bili nasilni na manj kontroliran način in predvsem, da so dobili, kar so želeli. Bean zaključuje, da njihova kazniva dejanja odražajo njihovo kariero uživalca in spreminjanje oz. razvoj pozicij znotraj ilegalnega sistema preskrbe. Te ugotovitve se pokrivajo tudi z ugotovitvami, ki jih je zbrala naša raziskovalna skupina.

---

¹³ Kar vključuje predvsem mešanje drog, od nakupa se vzame nekaj zase in "izginjenje" z denarjem, zaupanim za prodajo.

Delo in dohodek

Vprašanje, ki se zastavlja, je torej: kako si ob visokih cenah, nekontrolirani kakovosti in drugih pravih trgovanja, ki jih narekuje črni trg z drogo, ljudje, ki jo uživajo, priskrbijo sredstva zanjo. Zasvojeni uživalec dnevno porabi precej denarja za drogo.

A veš, noben ni tolik bogat, da bi lahko ceu življenje, ... a veš kolk gre dnarj., Recimo za 2 g/dan, mor'š dat 20 jurjev/dan (citati so iz intervjujev, opravljenih z uživalci drog).

Če denar imaš, je problemov manj:

...sam, ko začnejo tud tisti, ki imajo ful keša, pol nimajo več, jaz sem imel skoz, ker so mi starci dali, nikoli mi ni trebalo krast.

Ves denar, ki ga človek ima, ne gre vedno le za drogo, porabi se tudi za hrano, obleko, plačevanje stanarine:

Ko sem sama živela v Ljubljani, mi je ati plačeval vse stroške. Večkrat je pri meni tudi kdo prespal in mi v zameno dajal drogo. Kasneje pa sem v glavnem prosila za denar ljudi na cesti. To ni lahek način, ker ljudje mislijo, da ves denar porabiš za drogo. Nihče ne pomisli, da denar porabiš tudi za hrano. Dogajajo se tatvine in sex za denar, tudi moški se prodajajo. Sama tega nisem mogla početi.

Denar torej ne gre le za drogo, čeprav je v razmerju z ostalimi izdatki bistven strošek, vsaj sodeč po rezultatih ankete, ki je bila objavljena v reviji Mainline (Posebna izdaja v okviru konference o AIDSu, Amsterdam, julij 1992). Podatki v procentih kažejo strukturo prihodkov in izdatkov 148 uživalcev drog nekega nizozemskega mesta. Struktura prihodkov je bila takale:

- denarne pomoči - 24%,
- premoženjski kriminal - 20%,
- trgovanje z drogo - 17%,
- plačilo v naravi - 16%,
- prostitucija - 13%,
- plača - 3%,
- drugo (npr. prosjačenje) - 7%,

struktura izdatkov pa takale:

- heroin - 33%,

- kokain - 30%,
- hrana in pijača - 15%,
- drugo - 10%,
- najemnina, elektrika, telefon - 6%,
- druge droge - 6%.

Podatki kažejo, da uživalci drog pridobijo okoli 80% sredstev (denarja) iz drugih virov in ne s kriminalom (premoženjskim), kar je v nasprotju z razširjenim mnenjem, da uživalci večino denarja za droge pridobijo s premoženjskimi delikti (kraje, ropi). Največji vir prihodkov je za uživalce drog socialna pomoč (skoraj četrt). Na drugem mestu je kriminal (20%), vanj so zajete tatvine v trgovinah (9%), kraje koles (5%), vlomi v avtomobile (2%). Težje oblike kriminalnih dejanj so redke. Trgovanje z drogo je na tretjem mestu in zajema dilanje, posredništvo oziroma "kurirske storitve" za dilerje, oddajanje stanovanja oziroma prostora dilerju in prodajo injekcijskih igel. Uživalci drog na Nizozemskem porabijo za droge skoraj 70% denarja. Za hrano in pijačo gre 15% sredstev in 6% za stanovanje. Pod kategorijo "drugo" so mišljeni izdatki za cigarete, hotelske sobe, javna prevozna sredstva, obleko, igre na srečo.

Slovenski uživalci naštevajo podobne načine, kako pridejo do denarja (navedbe iz intervjujev z uživalci drog):

B.: A veš, kako prideš do dnarja? Ni milijne načinov, ne, sej smo rek'l čist tko, al dilaš ne, al kradeš, al se pa prodajaš ... A je tko? To je res, sej ni druzga načina. Pa nateguješ ne, druge.

A. : Ja no hmm, ... predvsem to. Tega je največ, teli štirje načini ...

K. : In konec ...

A. : Al pa žicat dost ljudi ....

I. : Aha, aha ...

B.: Sam veš kaj, cel dan žicat ....hudo, hudo.

Starša sta puščala velike vsote denarja in ga nista preštevala, lahko sem večkrat ukradel denar (staršem). Potem, ko sem imel sam denar, sem si kupil videorekorder. To sem potem prodal pod ceno. Za videorekorder sem dal 3.000 DEM, nato sem zanj dobil 10.000 tolarjev. Bilo mi je vseeno. Le da sem prišel do robe.

Vse, razen seksa za denar. Večina pride do denarja s krajo in žicanjem. Najgrše je to, če ti nekdo da denar za doup in čaka, da mu ga prineseš. Normalno je, da denar vzameš in izgineš

(nategovanje), ker ti je najbolj važno, da se pozdraviš.

Kadar nimam denarja za doup, ga dobim tko, da komu kaj zrihtam, pa od tega procent v doupu al pa v dnarju. Al pa si sposodim. Vlamljam ne, kradem tud ne. Nekoč, ne, kakšne dve leti nazaj, sem pa, k je bla huda kriza, kar lepo vlamlou, kradu itd..

A: Ti si šou krast čike pa kavo, al kaj?

S: Par štek čikov pa par kil kave, ja. Da bi jo odnesu na štacion pa prodal taksistom (prodajanje ukradene robe), da bi dobu pet jurjev. Ker mi je fotr dal pet jurjev zjutri, da bi se šou slikat pa si narest mesečno vozovnico in da bi se slikou tud za osebno, ne. In sem šou zjutri bolan direkt do dilerja in sem si obvladou doup (dobil na up) za pet jurjev in sem se poču. In do večera mi ni ratal narest dnarja in sem šou pol ke, da bi človeku dal pet jurjev nazaj, počen sem bil pa tolk, da sem komi na nogah stal.

Teh pet izjav slikovito pokaže paleto načinov, s katerimi si uživalci drog, ki nimajo stalne zaposlitve, pomagajo do sredstev. Razvidno je, da se je predvsem treba dobro znajti in da si mora posameznik tudi precej prizadevati; "žicanje" in sposojanje sta delo, ki zahteva osebno prizadevanje. Zanimive podatke o načinih financiranja osebne uporabe drog daje raziskava, ki sta jo izvedla Lalić in Nazorjeva (1997: 133-163) v Splitu med letoma 1992 in 1995 z analizo življenjskih zgodb skupine zasvojenih uživalcev drog. V enem od poglavij se ukvarjata z načini pridobivanja sredstev, s katerimi so njihovi respondenti financirali uživanje heroina. Ugotavljala sta, kako se situacija glede denarja spreminja v karieri uživalca. Kariero sta ločila na tri obdobja: začetna faza, faza zasvojenosti in faza razpotja (ko uživalec poskuša prenehati z uživanjem). Po njihovih ugotovitvah se v teh fazah načini pridobivanja sredstev spreminjajo.

Po njihovi raziskavi, je seznam različnih oblik pridobivanja sredstev za nakup droge v prvi fazi občutno daljši, kot je v drugi in tretji fazi. Tisti, ki so po poskušanju heroina nadaljevali z uživanjem, so kmalu spoznali, da za to potrebujejo precej denarja. Med intervjuvanimi večina že v začetku ni imela večjih vsot denarja (razen tistih, ki so bili zaposleni v pomorstvu in tistih, ki so bili iz premožnejših družin), zato so že na začetku iskali dodatne vire zaslužka. Avtorja raziskave ugotavljata, da med pomembne vire financiranja v prvi fazi sodi družina. Pri tem sta bila sicer pozorna predvsem na prodajanje

družinskega imetja oziroma tatvine v okviru družine, čeprav bi bilo najbrž pomembno upoštevati tudi druge bodisi materialne (žepnina) bodisi nematerialne vire podpore družine (stanovanje, hrana), ki se kasneje, ko družina izve za uživanje, prekinejo, kar vpliva na to, da mora uživalec iskati tudi sredstva, ki bodo zadostovala za zadovoljevanje teh potreb. Avtorja sta opazila, da se družine v tretjem obdobju ne navaja več kot vir dohodkov (sklepata, da nemara zato, ker družina zaščiti svoje imetje tako, da ga *zaklene* pred članom, ki uživa droge, oziroma, ker je vse, kar je imelo vrednost, že prodano).

Analiza oblik pridobivanja sredstev v prvi fazi karier užívalcev drog pokaže, da je delež z zakonom dopustnih oziroma družbeno sprejemljivih načinov 40%: žepnina 16%, občasno delo 13%, redno delo 9%, socialna pomoč 2%. Delež nedovoljenih načinov znaša 44% od vseh oblik: premoženjski kriminal 27% (tatvine 12%, ropi in vlomi 3%, tatvine družinskega imetja 12%), dilanje 12%, tihotapstvo 4%, prostitucija 1%. Ostale oblike pridobivanja sredstev bi lahko šteli med tiste, ki sicer niso prepovedane, niso pa tudi družbeno sprejemljive ali zaželene: "žicanje" 7%, da "časti" drug užívalec 8% in v enem odstotku kockanje. Ti načini so skupaj tvorili 16% delež med vsemi oblikami.

V primerjavi s prejšnjo fazo se v drugi fazi spremeni vrstni red, ki jih zasedejo posamezne oblike glede na pogostost, tako na primer zamenja žepnino, ki je bila prej najpomembnejši vir denarja za drogo, dilanje, ki v tej fazi predstavlja 24% delež. Žepnina pade na 5. mesto z 8%. Na lestvici priljubljenih načinov zasedejo vsa prva štiri mesta z zakonom nedovoljeni načini. V primerjavi s prejšnjo fazo se v tem obdobju pojavijo tudi novi načini pridobivanja denarja: prodajanje lastnih stvari, posojanje in izposojanje. Zanimivo je, da v tem obdobju raziskovalci niso našli nikogar, ki bi bil prejemnik socialne pomoči. Morda je to povezano s sistemom socialnega skrbstva na Hrvaškem, lahko pa je tudi rezultat situacije, v kateri se pogosto znajdejo osebe, ki so v fazi napredovanja v zasvojenosti, ko se ravno prekinejo prejšnji socialni oziroma civilni statusi (izgubijo npr. status študenta, zaposlenega, dijaka), niso pa še urejeni vsi pogoji za pridobivanje socialnih pomoči (oseba izgubi stalni naslov, ne uredi si zdravstvenega zavarovanja, ne prijavi se na zavodu za zaposlovanje in podobno).

Medtem ko se je na začetku kariere ukvarjalo s preprodajanjem

droge le manjše število uživalcev, se jih je v fazi zasvojenosti s tem ukvarjala kar polovica. Med njimi je večina preprodajala za lastno uporabo, le eden je bil veletrgovec s heroinom. Kar precej si jih je pomagalo tudi s tatvinami, pri čemer so se v drugi fazi lotevali vedno težjih oblik: vlomov, ropov, kradli so vse pogosteje, ukradeno robo pa prodajali po vedno nižjih cenah. Zanimiva je pripomba, ki jo je izrekel eden izmed intervjuvanih: "Več ko je bilo narkomanov, bolj je padala cena robe." (ibid.).

Posebnost tretje faze, kot ugotavljata avtorja, je, da dilanje v tem obdobju ni več tako pomembna dejavnost pridobivanja sredstev, kot je bila v prejšnji, čeprav še vedno predstavlja enega pomembnejših načinov. Naletela sta namreč na več izjav, ko so sogovorniki navajali, da vedno težje uspevajo preprodati toliko droge, kolikor bi zadostovalo, da bi izplačali *gazdo* in da bi si obenem priskrbeli zadostno količino za lastne potrebe. Skratka: dilanje postane prenaporno. Povečajo se tudi problemi, ki jih imajo uživalci drog v tem obdobju s policijo in sodiščem, in ker jih je okolica že prepoznala kot tatove, imajo tudi vedno manj možnosti, da pridejo na ta način do denarja. V tem kontekstu je zanimivo, da se je na spisku načinov ponovno pojavila socialna pomoč. Če pogledamo lestvico še z vidika z zakonom prepovedanih načinov (kraje, dilanje), ugotovimo, da ti predstavljajo 75% delež vseh oblik pridobivanja sredstev. Med legalnimi načini pa so: žepnina 7%, darila drugih uživalcev 7%, redna zaposlitev 5%, *žicanje* 3% in socialna pomoč 3% (ibid.).

Povzamem torej lahko, da so legalni načini pridobivanja sredstev v prvi fazi višji od nedovoljenih, medtem ko se v drugih dveh fazah poveča kriminalno udejstvovanje. V drugi fazi je kriminalna dejavnost sicer pomemben vir dohodka uživalcev, a če pogledamo premoženjski kriminal, je odstotek enak dovoljenim oziroma legalnim virom. V tem obdobju je dilanje najpomembnejši vir dohodka. Seznam v tretjem obdobju je najsiromašnejši, pa naj gre za kriminalna dejanja ali pa za legalni zaslužek, kar je predvsem posledica *džankizacije* uživalca, kar smo ugotavljali tudi Flaker in sodelavci (1999). Zdi se, da ljudje na začetku pa tudi kasneje, ko se že zavedajo svoje zasvojenosti, intenzivno iščejo možne načine, ki omogočajo zaslužek, pa naj gre za legalne ali ilegalne načine. Toda napredovanje v karieri uživalca povzroči, da priložnosti za zaslužek prične zmanjkovati, kar, kot kaže, ne velja le za zakonite vire dohodka, ampak tudi za nedovoljene. Očitno je, da so načini

zaslužka različni in kriminal predstavlja le del možnega repertoarja. Toda tudi na ilegalnem trgu ni enostavno: poznati je treba kanale, kje je mogoče ukradeno robo prodajati in vedeti, kdo bo pripravljen kupiti sumljivo blago. Prostitucija zahteva svojstveno organizacijo in mrežo odjemalcev. Včasih, ko si pomagajo z manjšimi ali večjimi prevarami ali lažmi, za kaj bodo porabili denar, je potrebno naplesti zgodbe, ki so verjetne in prepričljive. Ob tem pa je treba, predvsem ko gre za legalno pridobljena sredstva, dejstvo, da bodo denar porabili tudi za drogo, največkrat prikriti. Kljub temu je zanimivo, da so med uživalci drog ljudje, ki kljub intenzivnemu in precej kaotičnemu uživanju še vedno uspejo zadržati zaposlitev. Na eni strani je lahko razlog v delovnem okolju, ki tolerira ali spregleda uživanje, lahko gre tudi za dobro izdelane taktike prikrievanja uživanja oziroma stigme, ali pa za dobro izdelane taktike vzdrževanja oziroma nadzorovanja lastne zasvojenosti.

Sklep

Čeprav različni viri govorijo, da uživalci drog niso nič bolj h kriminalu nagnjena populacija in da ne moremo v celoti pritrčiti stereotipu, da napredovanje v karieri uživalca nujno privede do kriminalnega vedenja, bodisi v smislu premoženjskih deliktov bodisi v smislu nasilništva in drugega družbeno nezaželenega vedenja, je vtis, da je moralna panika upravičena, saj jo vsaj deloma potrjujejo statistični podatki in na podlagi teh izvedeni sklepi, ki pa so lahko skrajno absurdni. Tako lahko npr. trdimo, da je kar polovica mladih¹⁴ ljudi kriminalcev, saj glede na to, da približno polovica mladih enkrat v življenju poskusi neko drogo, s tem avtomatično vstopi v kriminal. Ta očitna zveza drog in kriminala je na ravni zakonodaje seveda povsem razumljiva, saj prepoved drog ustvarja pogoje, v katerih se ni mogoče izogniti temu, da človek ne bi delal nekaj prepovedanega, če hoče uživati droge. V ozadju te zveze je na eni strani razumevanje prepovedanih drog kot predmeta kazenske zakonodaje, na drugi strani pa zaznavanje drog kot situacije, ki sproža nove ali druge oblike kriminalitete.

Uživalci drog so, kot pravi Flaker (2002b:165), takorekoč idealni

¹⁴ V popularni percepciji javnosti so droge predvsem problem mladih.

prestopniki, so razmeroma nemočni in nezaščiteni, pa tudi lahko dostopni, so na cesti, samo pobrati jih je treba. Ponavadi imajo zares na glavi veliko masla, z načinom življenja so na meji zakona ali pa že onkraj. Pogosto imajo pomanjkljivo socialno podporno mrežo oziroma prekinjene stike z njo, tako da se nihče preveč ne trudi zastopati njihove pravice ali se preveč ne pritožuje in postavlja po robu, ko jih npr. obravnava policija. Glede na to, da vsak uživalec drog počne nekaj prepovedanega, so uživalci prikladna tarča ne le za izvajanje policijskih postopkov, ampak tudi dežurni krivci, na katere se lahko razliva nezadovoljstvo javnosti.

S kriminalizacijo drog se uživalec drog loči od drugih ljudi in se hkrati spremeni v prestopnika, posameznika, s katerim je nekaj že v načelu narobe. S tem ko policija in sodišča izvajajo aktivnosti, s katerimi naj bi obvladovala z drogami povezan kriminal, se "doseže neposredni nadzor nad delom uživalcev in posredni nadzor nad preostalimi uživalci (z grožnjo džankizacije pa tudi z neposrednimi informacijami že nadzorovanih prestopnikov). Uživanje drog se spremeni v napako prestopnikov, s tem pa se tudi kolikor toliko uspešno depolitizira vprašanje uživanja, ki posredno (strah pred stigmato) obvladuje tudi druge uživalce, na retorični ravni pa ustvari podobo uživalca kot džankija, ki je napol bolnik napol kriminallec, ki lahko okuži in oškoduje svojo okolico" (Flaker, 2002b: 166). Bolj kot to, da uživanje drog vodi ljudi v kriminal, se zdi, da je uživanje drog alibi, da javnost opredeli določeno skupino kot kriminalno: "S splošno nestrpnostjo do drog in njihovih uživalcev se proizvaja moralni alibi za kriminalizacijo uživalcev, ki ga policija in sodišča s pridom izrabljajo. S svojim delom, z opisanimi operacijami spreminjajo ilegalizme neke širše skupine ljudi v individualno prestopništvo" (Flaker, 2002b: 165-166).

Literatura

Barnett, R., E. (1991). Curring the Drug Law Addiction - The Harmful Side Effects of Legal Prohibition. V R. Hamowy (ur.), *Dealing with drugs*. San Francisco: Pacific Research Institute for Public Policy (73 – 102).

Dekleva, B. (1999). *Ekstazi in plesne droge*. Ljubljana: Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela in Pedagoška fakulteta.

Dekleva, B., Grund, J-P. C., Nolimal, D. (ur). (1997). Politika zmanjševanje škode kot politika droge, *Mreža drog, let. V, št. 2 - 4*.

Flaker, V (1992). Normalna droga. V *Droge na tehtnici, ČKZ, letnik XX*, 142-147.

Flaker, V in drugi (1999). Podobe uživanja heroina z vidika zmanjševanja škode. *Socialno delo 38*, 4-6: 341-395.

Flaker, V. (2002a). *Živeti s heroinom I. Družbena konstrukcija uživalca v Sloveniji*. Ljubljana: Založba /cf.* .

Flaker, V. (2002b). *Živeti s heroinom II. K zmanjševanju škode*. Ljubljana: Založba /cf.* .

Hamowy, R.(ur.) (1991). *Dealing with Drugs*. San Francisco: Pacific Research Institute for Public Policy.

Kanduč, Z. (1999). *Kriminologija: (stran)poti vede o (stran)poteh*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Kenny, S., McCabe, A. (1999). *Working with Substance Misuse, Year 1- Distance Learning Pack*. Birmingham: University of Birmingham.

Lalić, D., Nazor, M. (1997). *Narkomani: smrtopisi*. Zagreb: Alinea.

MacDonald, D., Patterson, V. (1991). *Drug Training: Learning about drugs and Working with Drug Users*. London: Routledge.

Michaels, R. J. (1991). The Market for Heroin Before and After Legalization. V R. Hamowy (ur.), *Dealing with drugs*. San Francisco: Pacific Research Institute for Public Policy (298 – 324).

Muncie, J. (1999). *Youth and Crime – A Critical Introduction*. London: SAGE Publications.

Pregledni znanstveni članek, prejet oktobra 2002.